

**РИМОВАНІ ПЕРЕКЛАДИ ТА ПЕРЕСПІВИ ДАВНЬОРИМСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ТА GAUDEAMUS
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ ТА ПЕРЕКЛАДАЧКИ
ОЛЬГИ СТРАШЕНКО (1950-2015)**

Сергій Лучканин

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут філології*

TITUS
LUCRETIUS
CARUS

DE RERUM
NATURA

Handwritten text in Cyrillic script:
Музей
напи д-ра. Губинский
40211. Изд. 1951 г.
Лы. Изд. 1951 г.
Рекомендуется
И. С. Смирнов
Книж. 24.04.90.

ПУБЛІЙ
ОВІДІЙ
НАЗОН

МЕТАМОРФОЗИ

З ЛАТИНСЬКОЇ

переклад Дмитро Зварич
Степаненко
Сергійчук
Добря
Львів, серпень, 1987

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1985

Традиція римованих перекладів-переспівів античної літератури в українській літературі чимала (Григорій Сковорода, Петро Гулак-Артемівський, Левко Боровиковський, Степан Руданський). У ХХ-ХХІ ст. скарбниця українського художнього перекладу античної літератури збагатилася такими перекладацькими геніями як Іван Франко, Борис Тен, Григорій Кочур, Віталій Маслюк, Тарас Лучук, неперевершений Андрій Содомора. Їхні переклади віртуозні, бездоганні, з дотриманням “духу й букви” оригіналу. Чільне місце серед перекладів сучасної української письменниці й перекладачки Ольги Страшенко (1950-2015), матері автора статті, займають римовані переклади давньоримської лірики (окремих фрагментів із Вергілія, Горація, Овідія, Катулла, а також середньовічного Gaudeamus). Антична література рими не знала, краса давньогрецької та давньоримської поезії – у внутрішній ритмомелодиці, глибинності змісту. Однак у першій третині ХХ ст. Микола Зеров уперше продемонстрував широкі можливості “українського” гекзаметру, часто вводив римування для підсилення емоційного звучання вірша. Ольга Страшенко пішла його шляхами у відтворенні скарбів давньогрецької і давньоримської лірики українською мовою з допомогою римування, яке прикрашає переклад, робить його піднесенішим, легшим для сприйняття. Окремі переклади та переспіви з греки й латини Ольги Страшенко позначені знайомством із 1987 р. та спілкуванням із плідним трудівником на перекладацькій ниві Андрієм Содоморою, якому письменниця присвятила кілька власних оригінальних поезій і присвят.

Ключові слова: Андрій Содомора, Ольга Страшенко, рима, давньоримська поезія, Gaudeamus

Загальноновизнано, що художній переклад – міст, що єднає народи, серця людей, сприяє взаєморозумінню, духовному збагаченню. Український художній переклад має тисячолітню історію, починаючи від перекладної літератури часів Київської Русі й аж до скарбів перекладацького світу ХХ-початку ХХІ ст. – Миколи Зерова, Михайла Драй-Хмари, Максима Рильського, Миколи Бажана, Леоніда Первомайського, Сави Голованіського, Миколи Лукаша, Василя Мисика, Григорія Кочура, Андрія М'ястківського, Андрія Содомори, Володимира Коломійця, Дмитра Чередниченка, Петра Осадчука, Віктора Баранова, Всеволода Ткаченка, Сергія Борщевського, Григорія Півторака, Анатолія Мойсієнка, Олександра Астаф'єва, Мойсея Фішбейна, Максима Стріхи, Івана Мегели та багатьох інших. Уся історія поетичного перекладу, починаючи з крилатих висловлювань Цицерона, Горація, Квінтіліана й закінчуючи сучасністю, – це, по суті, відкрита чи прихована боротьба двох протилежних начал – буквалізму (перекладу *ad litteram*) і вільного поводження з оригіналом.

Про історію українського перекладу можна прочитати в ґрунтовних дослідженнях докторів філологічних наук Ісяя Заславського, Віктора Коптілова, Роксолани Зорівчак, Олександра Чередниченка, В'ячеслава Карабана, Лади Коломієць, Івана Мегели, Максима Стріхи, Тараса Шмігера, Юрія Мосенкіса та ін., знайомство з теоретичними працями яких виробило в сучасної української письменниці й перекладачки Ольги Страшенко (1950-2015), моєї матері, підвалини власного розуміння особливостей художнього перекладу.

Якщо українські перекладачі XVIII-XIX ст. – Григорій Сковорода, Петро Гулак-Артемівський (йому належать переспіви од Горація українською мовою), Левко Боровиковський (вірш “Подражание Горацію”, що являє собою переспів чи вільний переклад дуже відомої в російській літературі 11-ї еподи Горація “Vitae rusticae Laudes” (“Хвала сільському життю”) із книги “Erodon Liber”, Степан Руданський (йому належить повний по-своєму навіть точний, бо опущено лише гомерівські складносклоновані епітети, віршований, але не розміром оригіналу, переклад “Іліади” – “Омирова Ільйонянка” [5]) – культивували вільне поводження з оригіналом, то вже з Івана Франка виробляються наукові принципи перекладу. Перекладачі XX ст. прагнуть передати цілі комплекси елементів оригіналу (лексичні, стилістичні, історико-культурологічні), витворюючи з них великі ансамблі національною (українською) мовою, жертвуючи лише малозначущим і витримуючи перспективу цілого.

виступала в Центральній бібліотеці Голосіївського району міста Києва імені Миколи Некрасова (на той час мала таку назву – С. Л.). Уперше в мене така унікальна тема – Гомер у перекладах українських майстрів слова!» Загальновідомо, що антична література рими не знала, краса давньогрецької та давньоримської поезії – у внутрішній ритмомелодиці, глибинності змісту. Рима спорадично почала з'являтися лише наприкінці античної літератури, розквітнувши за Середньовіччя (пісні вагантів). Окремі скарби античної літератури були відомі ще в Київській Русі, античних авторів вивчали в класах піітики й ораторії Києво-Могилянської академії XVII-XVIII ст., початок активного засвоєння всієї різноманітності давньогрецьких і давньоримських поетів своїми перекладами в Україні поклали Григорій Сковорода, Ізмаїл Срезневський, Петро Гулак-Артемівський. Їхні переклади (швидше – переспіви) часто були вільними – із пропусками, скороченнями, із видозмінами тих чи інших образів, імен, явищ, реалій. І. Срезневський, П. Гулак-Артемівський часто вдавалися до рими, адже римований текст сприймається легше, краще запам'ятовується (за Середньовіччя набули поширення навіть віршовані граматики латинської мови, найвідоміша з них, написана поганеньким гекзаметром – “Доктрінал” Александра Вілладейського 1199 р.), що, за умов неписьменності найширших народних мас (це в XVII ст. в Україні вмiли писати навіть жінки, у XIX ст. ситуація змінилася на гірше), виконував і загальнопросвітницьку функцію.

Ось рядки з Горацієвої оди “До Ліцінія” в перекладі Ізмаїла Срезневського:

*Кто средней держится дороги,
Спокойно тот в дому живет.
Не топчет у царей пороги,
Где зависть яд на всех лжет.*

Думки Горація про невідворотність смерті, його скепсис щодо збагачення з оди “До Постума” Петро Гулак-Артемівський українською мовою відтворює наступним чином:

*А все бридня!.. Покинеш любу жінку,
Чумацьку снасть, волів і кілька пар
плугів,
І вірне наймиття, і дрібную дитинку, –
Покинеш все, кажу, на радість ворогів.*

Ми не говоримо про ідейно-змістовий бік цих перекладів, які, безумовно, не є досконалими, однак завдяки римі читаються легко й невимушено, сприймаються не лише фахівцями-античниками.

заслуговує на глибоку пошану як блискучий перекладач, як конгеніальний відтворювач світових поетичних і драматичних шедеврів українською мовою, передусім творів давніх римлян – Лукреція, Катулла, Вергілія, Горація, Тібулла, Овідія, Марціала, Ювенала, Клавдія Клавдіїна та деяких інших. Перекладаючи, Зеров уперше продемонстрував широкі можливості “українського” гексаметру, часто вводив римування для підсилення емоційного звучання вірша:

*Мій пам'ятник стоїть триваліший від міді.
Піднісся він чолом над царські піраміди.
Його не сточить дощ уїдлиий, гризький,
Не звалить налітний північний буревій,
Ні років довгий ряд, ні часу літ невпинний...*

(Горацій, “До Мельпомени”).

Отже, традиція римованих перекладів в українській літературі чимала. ХХ ст. принесло нові принципи відтворення давньогрецьких і давньоримських поетів, скарбниця українського художнього перекладу античної літератури збагатилася такими перекладацькими геніями як Борис Тен, Григорій Кочур, Віталій Маслюк, Тарас Лучук, Андрій Содомора. Їхні переклади віртуозні, бездоганні, з дотриманням “духу й букви” оригіналу.

Ольга Страшенко, змалку закохана в античну поезію, пішла шляхами Зерова у відтворенні скарбів давньогрецької і давньоримської лірики українською мовою з допомогою римування, яке прикрашає переклад, робить його піднесенішим, легшим для сприйняття. У наш час загального занепаду культури, особливо серед найширших верст населення, наступу «споживацької цивілізації» можна і треба говорити про римовані переклади (іноді – й переспіви) з античної літератури, які, слід гадати, змусять вдумливого читача з часом звернутися й до ґрунтовнішого ознайомлення з вічними рядками давніх еллінів та римлян. Окремі переклади з греки й латини Ольги Страшенко свого часу були опубліковані у виданні “Хист і Глузд: теорія і практика перекладу” (Харків, 2012 рік, с. 114-130).

Додамо, що кілька перекладів античної лірики Ольга Страшенко виконала наприкінці 1980-х-1990-х рр., активно спілкуючись із незабутніми Титанами Григорієм Кочуром (1908-1994) і професорами Станіславом Володимировичем Семчинським (1931-1999) та Феонілою Олексіївною Нікітіною (1929-2019). А також із Андрієм Олександровичем Содоморою, якого вперше побачила і почула в Києві далекого 1987 р. на одному з перших заходів у Спільці письменників України, присвячених київським неокласикам.

Нове наближення до перекладацького цеху сталося вже в зрілих літах завдяки спілкуванню з Андрієм Содоморою, Григорієм Кочуром під час відпочинку в Будинку творчості письменників в Ірпені в серпні 1988 року з моїм сином-школярем Сергієм. Золоті миттєвості спілкування з Григорієм Порфіровичем дало мені настанови в царині художнього перекладу” [8, с. 143-144].

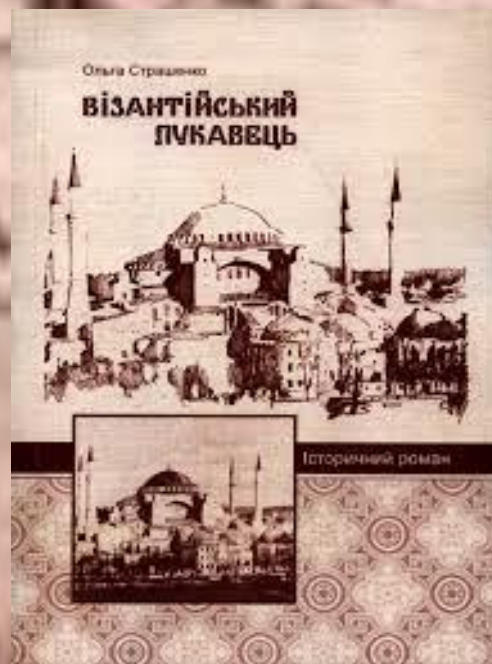
Ще одне наближення до античності відбулося в Ольги Іванівни вже на початку ХХІ ст. завдяки подвижницькій праці професора Івана Мегели, який і опублікував частину її перекладів-переспівів в упорядкованій ним (разом з О. Левком) антології “Давньогрецька класична лірика” (2006), а також у двох виданнях свого фундаментального підручника “Історія римської літератури” (2009 і 2012 роки). Римування поетичних перекладів Ольги Страшенко не перешкоджає адекватно сприймати невмирущі ідеї Алкея, Сапфо, Анакреонта, Феокріта, Каллімаха, доволі маловідомих давньогрецьких поетів римської та візантійської епох, зокрема, Агафія (VI ст. н.е.), сучасника візантійського імператора Юстиніана (527-565).

Іван МЕГЕЛА

Історія римської літератури

До речі, історія Візантії, однієї з наймогутніших держав Середньовіччя, що залишила багатющі культурні скарби (“Візантію після Візантії”) завжди приваблювала Ольгу Страшенко, у 1988-1993 рр. вона написала розлогий історичний роман “Візантійський лукавець” про одного з найколеритніших візантійських імператорів Андроніка Комніна (1182-1185); цей роман побачив світ у двох томах (2005-2006). У цьому романі, до речі, представлено уривок із поеми “Про Трістана та Ізольду”.

При перекладах давньоримської поезії Ольга Страшенко продовжувала традиції Миколи Зерова для демонстрування широких можливостей “українського” гекзаметру, це виявляється при відтворенні заспіву до “Енеїди” Вергілія (“Зброю вславляю та мужа, найпершого з берега Трої...”), а також кількох найвідоміших “Скорботних” та “Любовних елегій” Овідія: “Спражився день. Проминала саме пора полуднева”, “Зброю та битви суворі так оспівать намагався...”, “Кожний коханець – вояк, є в Купідона стан ратний...”, “Зима в Скіфії” (“Може, вигнанця мене римляни ще пам’ятають...”), “Остання ніч у Римі” (“Спогад прощальний встає, він із усіх найсумніший...”).

Візьмемо для прикладу переклад X елегії третьої книги “Сумних елегій” (*Tristia*) Овідія, якого у 8 р. н. е. вислав імператор Октавіан Август на берег Чорного моря в місто Томи (сучасне румунське місто Констанца). На засланні в наддунайських степах Скіфо-Дакії, забутий учорашніми друзями й шанувальниками, старий, самотній Овідій створює “Скорботні елегії” (“*Tristia*”) та “Послання з Понту” (“*Epistolae ex Ponto*”). У зворушливих віршованих рядках виливає він свої почуття (тугу за батьківщиною й рідними, відчай приреченого, ненависть до ворогів), хоча й уважно приглядається до місцевого побуту і пейзажу, ставши (як відзначають в “Антології румунської поезії” 1974 р.) першим в історії великим поетом, який написав визначні поетичні рядки на нинішній румунській землі і про цю землю [див.: 9, р. 1].

Андрій Содомора, який блискуче переклав українською мовою “Скорботні елегії” (поряд з “Метаморфозами”), зазначає в “Живій античності”: “У румунському місті Констанца, на території давніх Томів, стоїть, одначе, пам’ятник. На високому постаменті – струнка постать поета в довгому римському одязі. В руці, на яку він опирається вольовим підборіддям – стилос. І здається, що слова внизу на постаменті тільки-но накреслив сам поет:

Я, що лежу тут, Назон, оспівувач любощів ніжних,

Марно зі світу пішов через свій хист до пісень.

Ти, що проходиш (чи сам не кохав?) – не лілуйся шепнути:

“Праху Назона нехай буде легкою земля!” (Tristia, III, 73-76)

Стоїть Овідій і дивиться в новий світ. У світ, який палко полюбив поета. У світ, про який так часто думав „співець ніжної любові”, для якого виплекав свої “Метаморфози” – золоту легенду античності” [6, с. 178].

Цю елегію блискуче відтворив українською мовою і Григорій Кочур, особливо дбаючи про історико-пізнавальну вартість вірша. Його переклад відображає реалістичність образів (передано жах від раптових нападів варварських племен, що проживали за Істром – савроматів, бессів, гетів або даків, як називали гетів римляни), щирий і правдивий переклад позбавлений, як і оригінал, будь-якої зайвої манірності. Ґрунтовну розвідку “Овідій в інтерпретації Григорія Кочура (крізь призму двох рядків: Овідій, Трістії, III, 10, 23-24” також написав свого часу Андрій Содомора [7]. Десята елегія III книги “Скорботних елегій” у перекладі Г. Кочура включена до всіх україномовних антологій (“Золоте руно”, 1985) і хрестоматій з античної літератури (1938, 1968). Для звичного до “мармурового Риму” Овідія заслання “на край світу” було справжнім потрясінням.

долю її прохання про помилування, на яке особливо сподівався поет після смерті Октавіана Августа (його наступник Тиберій не повернув митця із вигнання), наводив Тарас Шевченко в листі до Анастасії Толстої (лист від 22 квітня 1856; роком раніше помер цар Микола I). Цікаво, що великий Кобзар, перебуваючи на засланні на півострові Мангишлак, постійно відчував спільність долі своєї і римського вигнанця; у листі до художника-портретиста Миколи Осипова (1825-1901) від 20 травня 1856 р. він писав про римського поета як про “наисовершеннейшее создание”. Римська влада на Добруджу поширилася лише 28 р. до н. е., близько 6 р. н. е. (за два роки до заслання Овідія) Верхню Мезію (*Moesia superior*) було перетворено на самостійну провінцію, а Добруджу включено до царства Одрисів, що перебувало у васальній залежності від Риму. Лише за правління імператора Тиберія (14-37), пасинка Октавіана Августа, римляни поширили своє володарювання і на грецькі колонії, включивши їх до “Префектури Приморського краю”, що входила до провінції Македонія. Ще пізніше, 46 р. вся Добруджа стала частиною провінції Мезія, поділеної 86 р. на Верхню і Нижню (*Moesia inferior*). Даккські царі усвідомлювали величезну небезпеку, що полягала в проникненні римлян на береги Дунаю, тому раз по раз аж до кінця I ст. н.е. здійснювали набіги на римські володіння південніше від Дунаю. Так, узимку 85 – 86 рр. військо місцевого царя Дураса проникло до Мезії, правитель якої Опій Сабій поліг у битві.

Тому слід вірити словам Овідія про спустошливі раптові набіги варварських племен, які проживали за Істром у неозорих “скіфських” (даккських) степах – гетів (даків), бесів (*bessi*, фракійське плем’я, що вчинило жорсткий опір римським військам і переселене наприкінці I ст. до н.е. з Родопських гір на територію Добруджі, де їхню присутність засвідчують й епіграфічні документи), сарматів. Ольга Страшенко зберігає при перекладі назви племен:

*У варварства тьмі пробуваю, де полчищ
сарматський розор.*

*Гети ще й бесси довкіл, важко мені з моїм
хистом,*

Адже оточення це ганьбить родовід мій і честь.

Ви живете у добрі, під повівом теплого Істру,

Хвилі під захист беруть вас від ворожих нашесть.

“Контраст був разючий: багатолюдний Рим, світова столиця і дикі степи Скіфії; блискучий придворний поет – і вбогий, німічний вигнанець. Уродженець півдня, Овідій особливо страждав узимку. Описуючи зиму в Скіфії, поет передає найхарактерніші деталі місцевого побуту та пейзажу” [4, с. 174-175].

Яскраві картини суворої природи з погляду теплолюбного римлянина так відтворюють Григорій Кочур, Андрій Содомора й Ольга Страшенко: користуються власне українськими незбитими постійними епітетами або порівняннями, які підсилюють семантичне поле “холоднечі”: *tristis hiems* (букв. “скорботна зима”) – *понура зима, суворий Бореї* (у Григорія Кочура); *кошлата зима, лютий Бореї* (в Андрія Содомори); *Тут як повіє зима, брови насупивши гнівно; А як задмуха Бореї – сніг застеляє всю Північ...* (в Ольги Страшенко) (в оригіналі просто *Boreas*); *mala frigora* (букв. “погані холоди”) – *холоду злого, як тільки надмірна Бореєва сила повіє* (Григорій Кочур) (в оригіналі: *et quamvis Boreas iactabit insonet alis*, що майже буквально передав Андрій Содомора як “*Хоч і шаліє Бореї, аж свистять його крила потужні...*”), пор. в Ольги Страшенко: *Хоч як лютує Бореї, крила здійма войовничі.* Знахідки Григорія Кочура, Андрія Содомори й Ольги Страшенко в перекладі латинських фразеологічних сполучень є дуже важливим семантичним і стилістичним засобом відтворення картини лютої зими, оскільки передають довершеною україномовною формою розпач Овідія від непривітної і холодної “скіфської” (даккської) природи, що так гармоніює з відомою картиною “Овідій серед скіфів” французького художника-романтика Ежена Делакруа (1798 – 1863).

Для відтворення картини поривчастого вітру перекладачі вдаються до стягнених (“коротких”) форм дієслів: *І Аквілону бурхливого сила така, що високі Башти з землею рівня, дахи з будівель зрива* (Григорій Кочур); в оригіналі: *Tantaque commoti vis est Aquilonis, ut altas Aequet humo turres tectaque rapta ferat* (III, 10, 17-18); в Андрія Содомори: *Та навіть сам, не вузчий паприодайного Нілу / Той, що не тільки одним гирлом у море **впада**...*; в Ольги Страшенко: *Хоч як лютує Борей, крила **здійма** войовничі / Не піддається вода в морозостійкій гнuzді. Як не згадати тут знамениті Шевченкові рядки: шаленство розбурханої, грізної природи передано стягненими формами 3-ї особи однини теперішнього часу дійсного способу: *Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива, Додолу верби гне високі, Горами хвилю **підійма***. У перекладі цієї елегії (як й інших) Овідія, Ольга Страшенко неодноразово вдається до створення таких властивих античній поезії складних прикметників-епітетів: *І по морознім мосту, льодом оцим **міцнозбитим**...*; *А тут ось не зміг би й дельфін перестрибнуть **гнуцкобокий**...*; *Тільки-но Істр Аквілон погладить теплом **суховітрим**...*; *Пишноузорі хустки левади вдягли і галузки, / Горлоспівучі пісні чути в пташиній юрмі.**

Ольга Страшенко також римовано переклала кілька найвідоміших поезій Катулла й од Горація: “Питаєш, Лесбіє, а скільки поцілунків...?”, “Будемо, Лесбіє, жити в коханні...”; “Люблю й ненавиджу її, питаєш ти: чому? / Не знаю й сам. І муки знов прийму” (з Катулла); “До Хлої”, “До корабля-республіки”, “До Мельпомени”, “Вікова пісня (ювілейний гімн)” Горація. Пам'ятаю, що римовано відтворювати ці твори було складніше, і все-таки римовані знахідки Миколи Зерова давалися взнаки, як-от при перекладі невмирущого “Пам’ятника” Горація:

*Пам'ятник я воздвиг, мов дзвінкудужа мідь,
Буде стояти він вище від пірамід,
Дощ не роз'їсть його, не скопиртне зима,
Вітер їдкий Аквілон також йому дарма!
Довгий колобіг літ так от і я не боюсь,
Бо коли прийде смерть, я їй не підкорюсь!
Краще з єства мого не відцвіте внівець,
Поки з весталкою йде мудрий понтифік-жрець
У Капітолій значний службу святу здійснить
Й неподалік десь там – річка Авфід бурлить.
Тут ще міфічний Давн суд між селян вершив
І навчав життяю поміж спекотних нив.
Всі будуть знать що я, (хоч і простий мій рід),
Та еолійські пісні вклав в італійський ритм.
О Мельпомено, йди, там де дельфійський гай,
І за мої пісні лавром мене звінчай!
У перекладачки був іще чорновий варіант: О
Мельпомено, ждучу – лаврів дельфійських дай // І за мої пісні
гарним вінком звінчай!*

Що ж до відтворення веселої пісеньки середньовічних вільних студентів-вагантів “Gaudeamus” (“Веселімося!”), якій судилося стати міжнародним студентським гімном, то впадає в очі його ритмомелодійна піднесеність, співучість:

*Хай загине вся печаль,
Все, що нас дратує,
І сам дідько в позументах,
Що колошкає студента,
Всяк, хто з нас глузує!*

Додам, що Ольга Страшенко не могла не оминати своєю перекладацькою увагою й могутню постать Данте, окремі пісні його невмирущої “Божественної комедії” в перекладі українською мовою Євгена Дроб’язка знала напам’ять. На чергове наближення до Данте письменницю надихнув той-таки Григорій Кочур в один із Ірпінських вечорів серпня 1988 р., автор відомої статті “Данте в українській літературі” (“Дантовские чтения”, 1971). А у вересні 2011 р. в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка на святі Дня перекладача Ольга Страшенко поспілкувалася з видатним перекладачем і теоретиком українського художнього перекладу Максимом Стріхою, уважно опрацювала його оригінальну поетичну версію “Божественної комедії” і вирішила подати власну. На жаль, Ольга Страшенко переклала лише кілька пісень із “Пекла”, “Чистилища” та “Раю”, при цьому прагнула дотриматися гранично чітких дантівських рим.

Упевнений, що віршовані переклади Ольги Страшенко вражають, впливають на читача естетично, оскільки виконані в реалістичній манері адекватності з одночасним прагненням відтворити українською мовою дух першотвору, а не його букву. А її посмертна книга “Поетичні переклади та присвяти світочам зарубіжної літератури” познайомить із новою гранню таланту сучасної письменниці, донесе нові широковідомі (Сапфо, Алкей, Петрарка, Шекспір, Гюго) й маловідомі (поети-олександрійці, Цьотка, Умберто Саба, Бануш, Бенюк, Корнеліу Вадім Тудор) поетичні скарби світу в одязі українського слова. У цій книзі подано всі наявні її поетичні переклади і більшу частину присвят видатним перекладачам і корифеям-“зарубіжникам” української філології, і серед них чільне місце займають три поезії-присвяти незрівнянному Андрієві Содоморі..

Vita brevis, ars longa “Життя коротке – мистецтво вічне”...

2. Лучканин С. “Tristia” (III, 10) Овідія та “La steaua” і “Ce te legeni, codrule...” Міхая Емінеску в перекладі Григорія Кочура // Творчість Григорія Кочура в контексті української культури XXI віку: до 100-річчя від дня народження Майстра: матеріали IV Міжнародної наукової конференції (Львів, 15-17 листопада 2008) Львів, 2009. С. 158-165.
3. Овідій. Любовні елегії. Мистецтво кохання. Скорботні елегії. / Пер. з латини, передмова, коментарі Андрія Содомори. К. : Основи, 1999. 299 с.
4. 3. Підлісна Г.Н. Про красу та античну літературу / Г.Н. Підлісна – К.: Техніка, 1998. 192 с.
5. 4. Руданський С.Омирова Ільйонянка // Руданський С. Твори в 3-х т. Т.3. К.: Дніпро, 1973. С. 7-405.
6. 5. Содомора А. Жива античність / А. Содомора. – Львів: Срібне слово, 2003. 184 с.
7. 6. Содомора Андрій. Овідій в інтерпретації Григорія Кочура (крізь призму двох рядків: Овідій. Трістії, III, 10,23-24) / А. Содомора // Григорій Кочур і український переклад: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ-Ірпінь, 27-29 жовтня 2003 р. / [редкол.: О.І.Чередниченко (голова) та ін.] – К.; Ірпінь: Перун, 2004. С. 131-135.
8. 7. Страшенко Ольга. Поетичні переклади та присвяти світочам зарубіжної літератури, перекладачам і фахівцям-“зарубіжникам” / Страшенко О. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 156 с.
9. 8. Antologia poeziei românești / Zoe Dumitrescu-Buşulenga (red.). București: Editura didactică și pedagogică, 1974. 470 p.